

A PESTER ZEITUNG TÖRTÉNETE.

A XIX. század harmincas éveitől kezdődően a bécsi kormányzat fokozott erővel igyekezett gátatvetni az állam felfogásával és gyakorlati politikájával ellenkező eszmék terjedése, terjesztése elé és ezért erős korlátok közé szorította ügyvivőiket: az írókat, szerkesztőket, kiadókat, nyomdászokat egyaránt. HECKENAST GUSZTÁV, LANDERER LAJOS kiadó-nyomdászok és JÁRY GYÖRGY pesti városbíró évekig harcoltak egy tervbevett politikai napilap engedélyéért. Végül is az akadályokat a makacs kérelmezők csak úgy háríthatták el, hogy maguk is beállottak „kormánypártiaknak” és megígérték Bécsnek, hogy lapjukkal az új, a „negyedik” rendet, a városi polgárságot aulikus szellemben fogják befolyásolni. Így indul meg 1856. március 30-án annyira óhajtott lapjuk, a félhivatalos *Pester Zeitung* „kormánytámogatással”.¹

A negyedréta alakú, négy sűrűn megírt oldalra terjedő előfizetési felhívásnak bevezető soraival GLATZ EDUARD felelős szerkesztő minél nagyobb számú olvasóközönséget akart toborozni a *Pester Zeitung*nak.² Egész megszövegezése Bécs szellemét tükrözi. A hangsúly mindenütt kiemeli, hogy az új orgánus Pest városa, sőt az egész ország negyedik rendjének, a trón leghűségesebb támaszának, a németül beszélő polgárságnak óhajtott politikai tájékoztatója, elintézetlen ügyeinek szószólója lenni. A polgárságnak nemcsak joga, de egyenesen kötelessége a politikai életben való részvétel, a korszerű és mérsékelt haladás szellemében alkotott reformok megteremtése és ebben legnagyobb pártfogója saját sajtóorgánusa, a *Pester Zeitung* lesz. Ehhez csatolja GLATZ a bőségesen részletező laptervezetet és a jó munkatársak szerződteséről szóló bejelentését. A zárósorokban azt is kiemeli, hogy

¹ V. ö. SZEMZŐ PIROSKA: A *Pester Zeitung* engedély-okirata. MKSzemle 1940. III. füzet. 251—266. l.

² V. ö. A *Pester Zeitung* előfizetési felhívása. Körlevél, 1845. márc. Az Orsz. Széchényi Könyvtár Hírlaptárában, 4240. sz. alatt.

németnyelvű lapját a németül beszélők nagy száma teszi szükségessé, de mindenkor a közös haza érdekeit szolgálja majd, ez fel-emelő kötelessége:

„Ungarn dem Auslande gegenüber würdig zu vertreten, eine genauere Kenntnis seiner Zustände zu vermitteln und ihm neue Sympathien zu gewinnen, besonders in jenen Ländergebiethen, deren Kronen mit der ungarischen auf einem glorreichen Herrscherhaupte vereinigt sind, und die in diesem Verbande einer Grösse und Machtfülle entgegengehen, wie sie kein einzelner Theil für sich erreicht hatte, noch sie hätte erreichen können. Und dieser Gewinn, deucht uns, wäre nicht gering anzuschlagen.“

A német kormánylap szerkesztősége ezekkel a hízelt és egyben megnyugtató sorokkal akarta a magyar radikális párt szemét bekötni. KOSSUTHÉK azonban felismerték a veszedelmet: a kormányzat titkos kezét, amely a sajtó útján akarta megszerezni és biztosítani a polgárság feltétlen ragaszkodását. Megérezték azt is, hogy a hatalmas ellenfél ezzel az újabb eszközzel keresztezi majd pártérdekeiket; a német lap előtt megnyílnak majd az ország határai és így olvasóközönsége hatalmas táborra nőhet a külföldön is. A magyar radikális pártnak akkor nem volt német lapja, megpróbált tehát röpiratokkal védekezni és küzdeni a *Pester Zeitung* propagandaízü hirdetése ellen. A METTERNICHHEZ futó titkos jelentések már 1845. március 28-án — alig néhány nappal az előfizetési felhívás szélnek eresztése után — örömmel tudatják a magyar radikális párt megütközését, ellentétben a konzervatívok és a pesti polgárság érdeklődő várakozásával.³ A szerkesztőség külföldre is eljuttatta az előfizetési hirdetést; 1845. március 30-án a bécsi kancellária már szorgalmazza a bécsi lapoknál közlését és az esetleg fennforgó akadályoztatásról jelentést kér.⁴ A felhíváson a kiadók és nyomdászok, LANDERER és HECKENAST, szabták meg az előfizetési feltételeket: a hetenként négyszer, vasárnapon, kedden, csütörtökön és pénteken, háromhasábos nagy ívrét alakban megjelenő újságért a pesti és a budai polgár egy negyedévre (március 30—június végéig) 3 forintot, háromnegyedévre (márc. 30—december végéig) 8 forint és 15 krajcárt fizet, ha maga gondoskodik újságának a kiadóhivatalból, a Hatvani-utcában lévő Horváth-féle házból történő el-

³ Staatsarchiv, Wien. Conferenz-Acten a. 342/1845., a. 396/1845.

⁴ Staatsarchiv, Wien. Conferenz-Acten s. 140/1845.

szállításáról. Az előfizetési ár egész Magyarország és Erdély területére postai szállítással az említett időtartamokra 3 forint 30 krajcár, illetőleg 9 forint. Ausztriába és a külföldre való szétküldésnél még a bélyegzési illetéket is meg kell az előfizetőnek térítenie. A *Pester Zeitung* eladási ára számonként 4 és 5 krajcár körül mozgott 1845—1852-ig. A négyhasábos petittel szedett „*Intelligenzblatt*“-ba beiktatott hivatalos és magánhirdetésekért soronként 5 krajcárt kellett fizetni.⁵

A lap megindulásakor, 1845. március 30-án, a mai újság minden követelményével rendelkezik.⁶ Ha egybevetjük például a napjainkban élő *Pesti Hirlappal*, lapfeje, beosztása szinte ugyanaz, csak formátuma nagyobb 2-rét. Bibliográfiai adatait is pontosan feltünteti, melyik lapból fejlődött, milyen lapot egyesített magában, egyszóval a *Pesther Tageblatt* minden jellemző változását. Pályafutásában három korszakot különböztethetünk meg: a „március“ előtti (1845—1848 márciusig), alatti (1848—1849) és utáni időket (1850—1852). Az első és utolsó szakaszban a lap életének eseményei, szelleme nem sok eltérést mutatnak: a kormányhű politikai, hivatalos és szórakoztató újság típusát tükrözik vissza. Legmozgalmasabb évei természetesen a márciusi időszak, a nagy történelmi események kora.

1845—1848-ig a felelős szerkesztő, GLATZ, illetőleg a háttérben az aulikus JÁRY GYÖRGY, vagyis a kormány, gondoskodik arról, hogy a lapnak minden rovatát az előírt terv és szellem szerint szerkesszék. Ha az egyes számok tartalmát és beosztását tekintjük, nem fogjuk túlságosan változatosnak találni — különösen — a tendenciájukat. Minden szám rögtön a lapfej alatt „Inhalt“ címen tartalmi összefoglalást hozott. Például az első szám: „Ungarn und Siebenbürgen. Ernennungen. Rückblick auf die Gesetz-Artikel von 1843—44. Pest (Budget der Stadt). Comitats-Berichte (Liptau-Bács). Städtische-Berichte (Oedenburg-Komorn. Oesterreich. Deutschland (München—Dresden), Frankreich, Schweiz, Italien, Russland. — Feuilleton: Das Feuilleton. Die An-

⁵ Mindamellet, hogy az egyes számok és a beiktatott hirdetések árát csak a később meginduló számok (és nem az előfizetési felhívás) jelölik meg, mi itt tartottuk szükségesnek közlését.

⁶ V. ö. LEHMANN, ERNST HERBERT: Einführung in die Zeitschriftenkunde. Leipzig, 1936.

tiken von Adalbert Stifter. Literarisches. Pester und Ofner Neuigkeiten. Amtliche Anzeigen. Privat-Anzeigen“.⁷ Majdnem minden számnak a maga nemében igen jó vezércikke volt. Ezt követték az országgal kapcsolatos események és időszerű kérdések, természetesen konzervatív szemmel nézve a dolgok állását. A fővárosi újdonságok rovata mindig szellemesen, szakavatottan szerkesztett rovat volt, mely a megyei tudósításokkal együtt részletesen, a jellemző történések kiemelésével igyekezett a fontosabb politikai, közgazdasági, vagy egyéb a közzel kapcsolatos eseményeket napfényre hozni. Ezekben a hasábozon kísérte meg GLATZ a „negyedik rendet“, a városi polgárságot a kormány szolgálatába állítani (természetesen, a vezércikk is erős fegyverük volt!). Itt tüntették fel és ostromozták erős gúnyjal azokat a „fonákságokat“, melyeket a radikális párt részéről tapasztaltak, vagy dicsérték a saját táborukba tömörülőket. A külföld szemléje szintén igen terjedelmes része volt a lapnak; az Allgemeine Zeitung, Moniteur, Times stb. nyomán állították ugyan össze, de nem nélkülözötte az önállóságot. A külföld nevezetes eseményeinek a számbavételénél szigorúan őrködtek a tájékoztatás szelleme fölött, hogy be ne hatoljon az autokratikus módon kormányzott birodalomba ellentétes eszme. Fontos laprészé fejlesztették Erdélyt és az erdélyieket tárgyaló (rendszerint) különrovatot is: „... um so mehr, da auf dem Sachsenboden ein lebenskräftiges bürgerliches Element unsre volle Aufmerksamkeit in Anspruch nimmt“ — írja GLATZ az előfizetési felhívásban. — Tisztában voltak a tárcarovat nagy jelentőségével is. „Das Feuilleton, die geistige Illustration, sei der poetische Widerschein des politischen Blattes, die in Musik gesetzte Prosa...“⁸ — olvashatjuk GLATZ meghatározását a tárcarovatban külön a „tárcáról“ írott dolgozatában. A *Pester Zeitung* ezt is politikai céljai szolgálatába állította; természetesen, észrevétlenül. Szórakoztatva hintette el eszméit a feuilletonra talán legkevésbé gyanakodó olvasó lelkében. „A széleskörű, tanulmányzó olvasóközönséget“ nem csak szépirodalmi cikkekkel, hanem népszerű tudományos dolgozatokkal (földrajz, népmeseret stb.) akarta kielégíteni. Jelszava: „das Nützliche! desshalb wird ihr Feuilleton ein beherrschendes sein.“

⁷ Pester Zeitung, 1845. márc. 30. 1. sz.

⁸ U. o. Das Feuilleton.

Veredelnder Kunstgenuss!“⁹ Olvashatunk itt ismeretterjesztő fejtegetéseket a tudományos, politikai, társadalmi élet minden egykorú problémájával kapcsolatban; természetesen sohasem a szakfolyóiratok stílusában. A tárcarovatban bonyolítja le a lap az irodalmi és művészeti szemlét is. Foglalkozik az új könyvekkel, színjátszással, zenével stb. Az ember eszményi életét a művészetekben éli ki, melyek csak a rend, nyugalom és béke országában találhatnak igazi otthonra és továbbfejlődésre. „A birodalom bölcs uralkodója és kormányzata ennek az eszményi életnek az érdekében mindenkor őrködni fognak az ország rendje, nyugalma és békéje felett“, ezt a gondolatot mindenesetre magába szívhatta a tárcarovat buzgó olvasója. 1846. december 6-án a szerkesztőség felhívja a figyelmet a bővülő lapra: „... Die Pester Zeitung wird ... um eine ganze Folioseite mehr bringen, als bei ihrem Erscheinen bedungen war ... theils für die Rubrik des Auslandes, theils aber und vorzugsweise dazu benützt ... um dem Feuilleton, als dem nichtpolitischen Theile des Blattes eine grössere Ausdehnung und Mannigfaltigkeit sowohl in belletristischer als gemeinnützigter Richtung zu geben...“¹⁰ A lap terjedelme bővült és mégsem emelték fel az árát; tudták, hogy miért: ez éppen azokat az előfizetőket sokszorozta meg, akiknek írányítói akartak lenni.

A *Pester Zeitung* munkatársait — kivételt képeznek a tárcáírók — nagyobb részükben nem ismerjük. A vezércikkek egy szellemnek, a kormánysszellemnek, de nem egy főnek a munkásságáról tanuskodnak. GLATZ EDE stílusát aláírt tárcáiból ismerjük és ezért állíthatjuk, hogy sok vezércikknek ő a szerzője. Jó egynehány származhatik JÁRY GYÖRGYTŐL is, mert írói készségéről nyomtatásban megjelent önálló művei is tanuskodnak. Érdekes, hogy JÁRY kifejezetten sohasem szerepel az újság hasábjain. A megyei tudósításokat megbízott vidéki levelezők végezték. Igen sok a kormánytól kijelölt bécsi levelező. Sok a cikkátvétel is. Kérdezhetnénk, miért névtelenek a *Pester Zeitung* cikkei? „Az írók, újságírók, álnév alá rejtőznek, vagy névtelenül írtak, hogy elkerüljék a zaklatást. Az előleges cenzúra törölt a cikkekben mindent, ami neki nem tetszett, de azért még ez az elő-

• U. o.

¹⁰ Pester Zeitung, 1846. dec. 6. 353. sz.

leges cenzúra sem mentette fel az írókat az utólagos felelősségtől¹¹ — olvashatjuk az egykorú könyv- és lapkiadásról szóló művekben. Vajjon fenntartható-e ez az álláspont egy ízig-vérig kormánytól szerkesztett lapnál? Igen; t. i. a kényszer hatása alatt az ellenzéki lapok valóban így leplezték mnukatársaikat. A kormány lapja sem tehetett másképen, ha el akarta magáról terelni az ellenzék figyelmét. És még valamit: a *Pester Zeitung*ban centralizáltan indult meg a közvéleményirányítás. Először egy megszerzendő közönségnek írt és mikor már közel férközött eszéhez, szívéhez, szolidárisan akart gondolkodni olvasóival. Ehhez pedig — társadalomlélektanilag nézve a dolgokat — névtelenül kellett írnia. — Előrebocsátottuk, hogy a tárcaírók aláírták dolgozataikat. CSAPLOVICS JÁNOS, LUDWIG FOGLÁR, GUSTAV AUGUST FRANKL, HEINRICH RITTER VON LEWITSCHNIGG, LEVIN SCHÜCKING, ADALBERT STIFTER, TSCHABUSCHNIGG neveit jegyeztük fel az újság életének első szakaszából. Legnagyobb részük osztrák író, akik szétfeszítve a Metternich-politika elszigetelő kínai falát, a 30-as évektől kezdődően bekerülnek a hazai német szépirodalmi lapokba. — STIFTER egyébként is díszje a XIX. század pesti könyvkiadásának.¹² Egy nevet, BIRNBAUM GUSZTÁVÉ, még külön ki kell emelnünk, mert ő a *Pester Zeitung* állandó színházi kritikusa.¹³

Mielőtt figyelmünket az 1848—49-es évek *Pester Zeitung*ja felé fordítanánk, felvetődhetik a kérdés: jól jövedelmező vállalkozásnak bizonyult-e mindaddig? Megérdemelte-e azt a nagy fáradságot, az évekbe kerülő utánjárást? — A lapkiadók két forrásból remélték a hasznothajtó bevételt: a hirdetések közreadótól és az előfizetőktől.

A hivatalos hirdetések a kormány intézkedésével automatikusan kerültek a lapba. Ezzel nem is volt semmi bajuk. Annál

¹¹ KECSKEMÉTHY AURÉL naplója 1851—1878. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta RÓZSA MIKLÓS. Budapest, 1909. I—LIX. 1. — V. ö. még SZEMZŐ PIROSKA: Német írók és pesti kiadók a XIX. században (1812—1878). Budapest, 1931. 5—14. l.

¹² SZEMZŐ, i. m.

¹³ BIRNBAUM G. budapesti születésű hírlapíró. Színkritikák és színdarabok szerzője. Maga is igen képzett lapszerkesztő. Ő alapította és szerkesztette 1850. szept. 1-től 1864. ápr. 30-ig a Pest-Ofner Localblattot. Képzettségét a pesti és a bécsi egyetem bölcsészkarán nyerte. Lásd SZINNYEI, i. m. II. köt.

nehezebb volt a magánhirdetéseket biztosítani. Tudva azt, hogy a kormány mögöttük áll, éberem őrködtek a fölött, milyen hirdetéseket közölnek a pesti német lapkortársak. Már 1845. november 13-án panasszal élnek a *Der Ungar* hirdetései miatt és a kancellárián keresztül kérik az orvoslást: korlátozzák a *Der Ungar* című lap hirdetési engedélyét.¹⁴ Természetének megfelelően, csak irodalmi és művészeti tartalmú hirdetéseket hozhasson; holott igen gyakoriak az ipari és kereskedelmi hirdetések benne. Ezenkívül van egy külön hirdető melléklapja, a „*Wegweiser und Anzeigeblatt*“, mindezekkel pedig igen megkárosítja a *Pester Zeitung*ot. *Der Ungar* szerkesztősége, valamint a hazai hatóságok azt állítják, hogy ilyen hirdetések közzétételére megvan az *Ungar* privilégiuma. Az ügyet még bonyolítja az *Ungar* szerkesztőségének a kancelláriához benyújtott vádoló jelentése, mely szerint LANDERER elvakultságában felbontotta az *Ungar* címére érkezett csomagokat a postán és így kutatta a közlésre beküldött hirdetéseket. A kancellária 1846. március 25-én csak a kereskedelmi hirdetések engedélyét vonja meg az *Ungar*tól, az ipariakra nem hozhat határozatot, mert ehhez tényleg joga van.¹⁵ Ezzel az ügy azonban még mindig nem nyert befejezést. 1847. február 20-án a *Pester Zeitung* más módszert választ az *Ungar* elgáncsolására: panaszt emel túlságosan liberális tartalma miatt és ezt a cenzúra is elnézi, viszont a kormány lapjával a cenzúra feltűnő rosszindulattal viselkedik. A jelentés SEDLNITZKYN keresztül APPONYI-hoz kerül, ekkor azonban már támogató érvekkel is megtűzdeltek: tekintse APPONYI a *Pester Zeitung*ért kormányrésztől hozott nagy anyagi áldozatokat, korlátozza az *Ungar* működését és biztosítsa ugyanakkor a *Pester Zeitung*ét.¹⁶ APPONYI sorompóba állításának meg is volt a várt eredménye: az *Ungar* 1848. szeptember 29-én közölt utoljára hirdetést, mert megszűnt.

Az előző sorokban érintettük, hogy „a kormány a *Pester Zeitung*ért milyen nagy anyagi áldozatokat hozott“. Milyen jogon? A kis létszámú előfizetők miatt a kiadók nem bírták fenntartani a vállalkozást? A *Pester Zeitung* előfizetőinek száma a megindulást követő első öt hétben 1100, ugyanezen év júniusá-

¹⁴ Staatsarchiv, Wien. Conferenz-Acten, s. 456/1845.

¹⁵ Staatsarchiv, Wien. Conferenz-Acten, a. 57/1846.

¹⁶ Staatsarchiv, Wien. Conferenz-Acten, a. 143/1847.

nak második felétől erős emelkedést mutat 2000 felé, 1846—47. években a 3000-hez közeledik és 1848. áprilisában eléri a 3000-et. Ha ehhez hozzáadjuk a hirdetésekbe befolyó összeget és meggondoljuk, hogy a lapot a kiadók saját nyomdájukkal állítják elő, tehát „házi kezelésben“, nem értjük, milyen célra kellett az állami nagyösszegű hozzájárulás. A dolog mögöttjét megintcsak a bécsi és a budapesti állami levéltári iratok világítják meg.¹⁷ A kiadóknak, valamint a kormánynak a *Pester Zeitung* megindulásakor csak egyetlen számbajöhető vetélytárstól kellett tartaniuk: RÖSSLERNÉ lapjától, a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung*tól. Ezt azonban nem vették komolyan. Mindannyian arra gondoltak, hogy a hirdetésekbe tengődő lap (rossz szerkesztése miatt igen nivótlan volt már abban az időben!) úgysem bírja majd az új orgánummal felvenni a versenyt és automatikusan megszűnik. Valamit azonban elgondolásaikon kívüli hagytak: a radikális pártot. KOSSUTHÉK már az előfizetési felhívás kibocsátásakor röplapokkal próbáltak — német lap hiányában — az előállott helyzeten javítani. A „gyors cselekvések pártjának“ figyelme most hirtelen RÖSSLERNÉ lapjára terelődött: belekapcsolódní ebbe a német orgánumba és ellensúlyozni, ha kell, megverekedni az új lappal. KOSSUTH, BEZERÉDY, DEÁK, KLAUZÁL, LUKÁCS, TREFORT, HENSZELMANN nagy erővel igyekeznek megszervezni az ügyet és felveszik RÖSSLERNÉVEL a tárgyalásokat. METTERNICH titkos szervezete azonban résen van: egész haditervet dolgoznak ki RÖSSLERNÉ lapjának elkaparintására. Helyzete nehéz, erőszakot nem alkalmazhat, a szólás- és közlésszabadságot a „bölc és kegyelmes“ kormányzat, mely mindenkor az alattvalók előnyét nézi nyíltan nem gátolhatja meg, pénzáldozatra van tehát szükség. Most már értjük. APPONYI 1845. május 10-én sokoldalra terjedő feliratban terjeszti az ügyet a király elé: a radikális pártot sajtója elnémításával ártalmatlanná tették. A *Pester Zeitung*nak a városi polgárság megnyerésével már-már sikerült a kormányzat számára hatalmas támaszt szerezni, ezt az első hetek 1100 előfizetője is bizonyítja. Most ezt az „erődítményt“ veszély fenyegeti az ellenzék részéről. Kezüket Röss-

¹⁷ Staatsarchiv, Wien. Conferenz-Acten, s. 220/1845., s. 185/1847., s. 29/1848., s. 43/1848., s. 118/1848. — Orsz. Levéltár. Magy. kir. kancelláriai iratok 10.829/1845.

LERNÉ lapja felé nyújtogatják, pedig a radikálisok német sajtója tíz magyarnál is veszedelmesebb: „... es gibt eine fast negative Art des Opponirens, die sich trotz allen Verbotes in einem Blatte festsetzen kann“.¹⁸ JÁRY GYÖRGY idejekorán felismerte a bajt és eredményes megbeszélést folytatott RÖSSLERNÉVEL; az hajlandó a *Pester Zeitung* javára évi 4000 forint életjáradék, halála esetén, a *Vereinigte Ofner Pester Zeitung*nál működő fiának évi 1000 forint életjáradék, vagy állás ellenében, újságát megszüntetni. Ezzel kapcsolatban a kiadóknak következő a tervük: 3000 előfizető esetén évi 1000 forint, 4000 előfizető esetén évi 2000 forint, 5000 előfizető esetén évi 3000 forinttal járulnának RÖSSLERNÉ életjáradékához és 6000 előfizető esetén maguk vállalnék az egész életjáradék kifizetését. A jelentés pillanatában a *Pester Zeitung*nak 1100 előfizetője van, ez azonban RÖSSLERNÉ lapjának megszűnésekor, természetszerűleg, hamarosan emelkedni fog. Addig is, míg a kiadók szert tesznek a megfelelő számú előfizetőre, az államkincstárnak kellene fizetnie RÖSSLERNÉ életjáradékát. RÖSSLERNÉ fiát illetőleg, APPONYI inkább az állást javasolja életjáradék helyett: vagy a postánál, vagy a *Pester Zeitung* szerkesztőségében kellene elhelyezni. A kormánybeavatkozás a legnagyobb titoktartás mellett történik — igéri APPONYI — a szerződő felek JÁRY, HECKENAST és LANDERER lesznek és „ők“ folyósítják majd magánbank útján az összeget. Az uralkodó minden pontjában elfogadja APPONYI javaslatát. METTERNICH még arra is gondol, hogy RÖSSLERNÉ lapjának megszűnését elfogadható indokkal tártják a *Pester Zeitung*ban a közönség elé; írják meg, hogy a kiadók között létrejött megállapodás értelmében egyesült a *Pester Zeitung*gal. A *Pester Zeitung*nak 1845. június 13-án megjelent számából láthatjuk, hogy a szerkesztőség eleget tett az aggályoskodó kormány kívánságának: „... Im Folge einer mit den Unternehmern der Vereinigten Ofner Pester Zeitung getroffenen Uebereinkunft letztgenanntes Blatt mit Beginn des nächsten Monats zu erscheinen aufgehört und in die Pester Zeitung übergeht... und (wir) bemerken zugleich, dass zur nicht geringen Bequemlichkeit des lesenden Publicums mit dem Aufhören der Ofner Zeitung von nun an alle amtlichen — wechselgerechlichen, Civil- und Militär-Anzeigen — sich in der Pester Zeitung con-

¹⁸ Staatsarchiv, Wien. Conferenz-Acten, s. 220/1845.

centriren werden.“ A bécsi kincstár pedig egészen 1848. április elsejéig fizethette RÖSSLERNÉnek a teljes életjáradékot, mert a *Pester Zeitung* előfizetőinek száma csak akkor emelkedett 3000-re.

Az 1848- és 1849-es évek *Pester Zeitung*ja korának hű tükré és jellegzetes megnyilvánulása. Ebben az időben az egész sajtót a publicisztikai pártharcok megvívása uralja és az események tengerében az újságok az éppen uralmon lévők akaratának megfelelően húzzák fel a „schwarz-gelb“, vagy a nemzetiszínű zászlót.¹⁹ Az 1848-ban bezáruló utolsó rendi országgyűlésen a liberális nemesurak kényszerítik az uralkodóházat a nyugateurópai alkotmányos rendszer befogadására. A pesti ifjúság 1848. március 15-én kivívja a sajtószabadságot. A kiváltságos osztályok uralmát megszünteti a jogegyenlőség. KOSSUTH irányítása mellett a pozsonyi diéta a kormányzathoz folyamodik kívánságaiknak kielégítésére. A forradalmi mozgalmak következtében V. FERDINÁND 1848. április 7-én kinevezi az első felelős magyar miniszteriumot; a rendi országgyűlés helyébe a népképviselői lép. Magyarország egyesül Erdéllyel. A bécsi udvar kényszer hatása alatt cselekszik és így teljes erejével az események megállítására törekszik. V. FERDINÁND 1848 őszén lemond. Utóda, I. FERENC JÓZSEF METTERNICH politikáján nevelődött; kormánya megszervezi az ellenállást. És elkövetkezik 1849. augusztus 13-án Világos, hazánk történelmének legmegrendítőbb dátuma.²⁰ Röviden összefoglaljuk azokat az eseményeket, melyek a *Pester Zeitung* referáló és elméleti cikkeinek állandóan visszatérő tárgyát képezték fennállásának legváltozatosabb korszakában.

Az 1848. március 12-iki számnak „Ungarn und die deutschen Weltereignisse“ című cikke már megérezte az eddig szigorúan konzervatív szellem pálfordulását. Március 17-én az újság pályatársaival együtt hatalmas betűkkel hirdeti: „Die Presse ist frei!“ 28-án már ünnepli a jogainak birtokába jutott nemzetet. Az 1848-as évfolyamból két nevet kell kiemelnünk: MARLIN JÓZSEF munkatársét és HUGO ALBERTÉT, aki június 1-től október 6-ig GLATZ EDUARD társszerkesztője volt.

¹⁹ *Pester Zeitung*, 1845. jún. 13. 44. sz.

²⁰ V. Ö. PINTÉR JENŐ: Magyar irodalomtörténet. Tudományos rendszerezés. VI. köt. 1930—1934. 7—26., 901—920. l.

MARLIN,²¹ az erdélyi születésű hirlap- és regényíró munkásságát tulajdonképpen már 1847-ben kezdi „Skizze einer Reise von Hermannstadt über Klausenburg und Debrecin nach Pest“ című cikksorozattal a *Pester Zeitung* hasábjain. Ekkor még nem igen írja alá közleményeit. 1848-ban lelkes híve a magyar ügynek, nemzetörparancsnok, KOSSUTHOT dicsőítő cikkeket ír a *Pester Zeitung*ba és az erdélyi szászokat is a magyar ügühöz való csatlakozásra szólítja fel: „Union mit den Ungarn, Freiheit, Gleichheit, Brüderlichkeit!“ Atyja azonban nem ért egyet fia és a magyar párt elgondolásaival, hazaszólítja Erdélybe. HECKENAST, regényeinek kiadója, felveszi vele az érintkezést és visszahívja a *Pester Zeitung*hoz, de mikor újból találkozunk vele az újság hasábjain, mintha nem is MARLIN szólna hozzánk: „... der Magyarismus in seiner Selbstüberschätzung vergessen hatte, wie weit inniger die Bande zwischen den österreichischen und siebenbürgischen Deutschen waren, als zwischen dem historischen ausschliesslichen Sachsenthum und den Nachfolgern Tökölys und Rákóczis.“²² MARLIN 1849 áprilisáig valóságos segédszerkesztői minőségben dolgozik a *Pester Zeitung*nál; ekkor azonban a magyar hadsereg elfoglalta a fővárost és MARLIN Bécsbe költözött.

HUGO ALBERTTEL²³ először mint vezércikkíróval ismerkedik meg a *Pester Zeitung* olvasóközönsége. A morvaországi német-születésű hirlapíró hazánkban főúri, előkelő nemesi, tudományos és irodalmi körök szívesen látott vendége volt. Magyarországot szívből megszerette és második hazájának tekintette. Tanulmányozta Magyarország történetét és éles szemmel látta a hazai politikai, kulturális és társadalmi viszonyokat. Ha meg is írta a hibákat, mindig segítő és javító célzattal ostromozta őket cikkeiben. A liberális ellenzékkel élénken rokonszenvezett: „... Wäre der König in unserer Mitte gewesen, nie wäre unser schönes Vaterland das Spielzeug eines Metternichs, Kolowrat oder eines geistesbeschränkten Erzherzog Ludwigs geworden, nie hätten

²¹ HAJEK EGON: *Az erdélyi szász regényirodalom a XIX. század közepén.* Budapest, 1913. 25—26. l. — PUKÁNSZKY BÉLA: *A magyarországi német irodalom története. (A legrégebb időktől 1848-ig.)* Budapest, 1926. 494—495. l. — SZINNYEI, i. m. VIII. köt.

²² 43 *Pester Zeitung*, 1848. ápr. 14. 644. sz. és 1849. febr. 7. 898. sz.

²³ ANGYAL DÁVID: *Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése.* Budapest, 1926. 71—72. l. — Szinnyei, i. m. IV. köt.

die Wähler par excellence es dahin gebracht, dass Croaten und Ungarn, die durch Jahrhunderte lang Freuden und Leiden zusammengenossen, heute als Feinde gegenüber stehen!... Ungarn über alles-alles es lebe der König!“ — fejezi be a lelkes vezércikket.²⁴ „Unsere Lage“ című másik vezércikkében a magyar és német barátságot dicsőíti, melyet a két nemzet évszázados sorsközössége alapozott meg. Jövőbelátó szemmel hívja fel a német-ség figyelmét arra a Magyarországra, mely hivatva lesz a pánszlávizmus útját állni.²⁵ GLATZ EDUARD az 1848. jún. 1-i számban mutatja be az olvasóknak szerkesztőtársát; előrebocsátja, a márciusi események következtében a *Pester Zeitung* is magyar színeket képvisel. Ennek a márciusnak köszönheti az újságírás emancipációját és ezt minden szerkesztőnek kötelessége anyagi és szellemi javakkal meghálálni. A *Pester Zeitung* is érzi feladatát, a jövőben sokkal terjedelmesebb lesz, napilappá alakul (hat-szor jelenik meg egy héten, hétfő kivételével minden nap), hogy jobban és részletezőbben képviselhesse a nemzeti eszmét. Az új hasábkokhoz azonban új munkatársakra van szükség. A szerkesztői teendők ellátására még egy erőt kell szerződtetni. A *Pester Zeitung* olvasói jól ismerik az új szerkesztőtársat, HUGO ALBERTET: „Hugos eminentes Talent ist den Lesern unseres Journals, welches in letzter Zeit eine Reihe leitender Artikel aus seiner Feder brachte, nicht unbekannt. Der Verfasser der „Croquis“, der „Tabletten“, der „Gedichtlichen Fragmente“ und der „Ungarischen Zustände“ bedarf unsererseits keiner Empfehlung.“ GLATZ egyúttal megjelöli a *Pester Zeitung* programváltozását: „Die heimische deutsche Journalistik hat ausser jenen Aufgaben, welche ihr mit der vaterländischen Gesamtpresse gemeinsam, auch noch die besondere, die natürliche Vermittlung zu sein der internationalen Verständigung zwischen Ungarn und dem Auslande.“ Érezzük, hogy GLATZ tollát megint egy erős irányító kéz vezeti, de ezúttal nem a bécsi kormányzaté, az annyira rettegett Kossuthszellem tört magának utat a *Pester Zeitung* szerkesztőségébe. HUGO társszerkesztése idején a kiadók megpróbálkoztak egy melléklappal is; *Volks-Tribune*, *Beilage zum Anzeigebblatt der Pester Zeitung* címen, kis 2-rét formában jelent meg és „Recht-fertigung“, „Warnung“, „Erklärung“ stb. című apró közlemé-

²⁴, ²⁵ *Pester Zeitung*, 1848. máj. 20. 675. sz., jún. 4. 688. sz.

nyeket és hirdetésekert hozott. Megjelenését hetenként kétszerre (vasárnap és csütörtök) tervezték; a *Volks-Tribune* cikkeiért szerzőik voltak felelősek. Az 1848. júl. 13-án meginduló hirdetőújság nem lehetett túlságosan életképes vállalkozás, mert már 1849-ben megszűnt. 1848. okt. 6-tól GLATZ megint egyedül szerkeszti a lapot: „Da Herr Albert Hugo, bisheriger Mitredacteur der Pester Zeitung, sich am 29. September, angeblich nur für einige Tage, von Pest entfernt hat, so wird hiermit, um Missverständnissen vorzubeugen... zur Kenntnis eines g. Publikums gebracht, dass die Redaction der Pester Zeitung von jetzt an allein durch den Endesgefertigten fortgeführt wird. Pest, am 5. Okt. 1848. Eduard Glatz.“²⁶ HUGÓT valóban Bécsbe szólították érdekei, ahonnan már csak saját lapjának, a *Pester Morgenblatt*nak (1850) a szerkesztéséért tért vissza.

A bécsi kormányt ebben az időben nem nagyon elégíthette ki pártfogolt lapja. Bár helyzetismeretük tudatában nem okolták a történetekért GLATZOT, 1849. jan. 16-án mégis leváltották SEIZ JÁNOS KERESZTÉLLEL.²⁷ Ez a szerkesztő valóban megint az ő emberük: „... Der Wendepunkt, in den Ungarns Geschieke mit dem 5. Januar 1849 getreten, eröffnet auch der von terroristischen Einflüssen befreiten Tagespresse die Möglichkeit, ihre früher gehemmte Thätigkeit in einer dem wahren Interesse Ungarns und der Gesamtmonarchie entsprechenden Richtung entwickeln zu können.“²⁸ A „hű csatlós“ többet is ígér, lapja segítségével visszavezeti a megtévesztett olvasót az egyedüli helyes politikai eszmékhez és ez az út merőben különbözni fog attól a másiktól, melyre a meggondolatlan, vágyálmokat kergető ellenzék csalta őket. Meg is tartja szavát, cikkei és választott munkatársai nem hazudtolják meg Bécs követelményét. Az 1849-es év megváltozott szellemű MARLINJÁRÓL már az előzőkben szóltunk. Az osztrák JANOTYCKH RITTER VON ADLERSTEINNEK elég dolgozatcímeit idézni: „Rebellen. — Feinde.“ (1849. márc. 29. 941. sz.), *Daguerreotypen der Lüge und Wahrheit... zur Geschichte der*

²⁶ Pester Zeitung, 1848. okt. 6. (7) 93. sz.

²⁷ Pesti gyakorlóorvos volt. Irodalmi, történelmi és földrajzi tárgyú műveket írt, hirlapirodalommal is foglalkozott. Életének közelebbi adatai ismeretlenek. — V. ö. Szinnyei, i. m. XII. köt.

²⁸ Pester Zeitung, 1849. jan. 16. 879. sz.

ungarischen Rebellion“ (1849. ápr. 1. 944. sz.) stb. SEIZ azonban nem ért rá belemelegedni munkájába, mert 1849. ápr. 25-én ismét őrségváltás van a *Pester Zeitung*nál, SCHWARZ EDE, a kitüntetett, lelkes honvéd (később híres orvos) lesz a felelős szerkesztő.²⁹

A nagy Kossuth-barát szerkesztő a *Pester Zeitung*nál elkövetkező munkásságának szellemét három mondatban foglalja össze: mindenkor hirdetni fogja a győztes magyar hadsereg dicsőségét. A magyarságnak a Habsburg-házzal való szakítása felejthetetlen örömei közé tartozik. Boldog büszkeséggel tölti meg lelkét az a tudat, hogy Magyarország ezentúl a független országok családjába tartozik. (1849. ápr. 25. 961. sz.) Ilyen irányban vezeti a lapot buzgó és eszméit osztó munkatársával, MAUKSCH BERNÁTTAL egészen 1849. jún. 14-ig. A következő számban rövid búcsút vesz olvasóközönségtől, újságtól. Távozását gyakorlati hivatásából eredő akadályoztatásával indokolja. A *Pester Zeitung* szerkesztését csak ideiglenesen vállalta, hogy a haza örömteljes politikai eseményeinek minél szélesebb visszhangot adhasson világszerte. Utódját és munkatársát, a kiadók, LANDERER és HECKENAST mutatják be az olvasóknak: „Nachdem Herr Edmund Schwarz in Folge seines amtlichen Berufes von der Redaction unseres Blattes zurückzutreten sich veranlasst gefunden, haben wir die Redaction der Pester Zeitung dem bisherigen, unserm Leserkreise schon vortheilhaft bekannten Mitarbeiter, Herrn B. Mauksch übertragen.³⁰ MAUKSCH „Die leitenden Gedanken der neuen Redaction“ című cikkében még fanatikusabb Kossuth-imádónak bizonyul, mint elődje. Meghatározza politikai állásfoglalását — republikánus Kossuth-párti — hogy olvasó és munkatárs egyformán tisztában legyen azzal, mit várhat a laptól, illetőleg mit vár ő a cikkírótól. Az általa szerkesztett *Pester Zeitung*ba a monarchia kabinetjének intrikái soha be nem hatolhatnak, sem a Kossuth személyét még a bántalom leghalványabb árnyékával megkörményező vélemények. Kossuthhoz ne merjen senki hozzáérni, a magyar nemzet szent tulajdonához, a honvédek honvédjéhez! Célkitűzésének fő elve: a nemzetnek Kossuth iránt érzett bizalmát a legmagasabb fokra emelni.³¹ MAUKSCH szerkesztése idején arra is gondot fordított, hogy a

²⁹ Szinnyei, i. m. XII. köt.

hirdetések rovatában helyet foglaljanak a magyar nyelv tanításához és tanulásához szükséges segédkönyvek ajánlásai.³² Az osztrák kormány még évek mulva sem felejtí el HECKENASTnak, hogy a magyar usurpáció idején a MAUKSCHTÓL szerkesztett *Pester Zeitung*gal és a LANDERERREL közös nyomdájukban készült Kossuth-bankókkal a forradalom céljait lényegesen előmozdította.³³ MAUKSCHNAK a *Pester Zeitung*nál vállalt szerkesztősége sem egyéb pünkösdi királlyságnál. Az idő kereke fordul és egyre közelebb viszi a magyar pártot Világoshoz. 1849. július 8-án a Kossuth-szellem egyik leglelkesebb harcosa utoljára lépi át a *Pester Zeitung* szerkesztőségének küszöbét, hogy átadja helyét az újra kísértő lidércnek.

A *Pester Zeitung*nak legközelebb, 1849. júl. 22-én megjelenő számában már GLATZ régi hangjai fogadják az olvasót. Ismerős szavak ütí meg a szemet: „Umsturzpartei“, „Revolutionsschrecknisse“, „Verführung“, „Factionsherrschaft“, „constitutionelle Monarchie auf die Grundlage der Nationalitätengleichberechtigung“, igen ezek még a JÁRY, HECKENAST, LANDERER-együttes részére engedélyezett lapnak politikai megfogalmazásai. De mintha Bécsben már nem fordulnának el egészen a korszerű kérdések, a „reformok“ elől. A magyar forradalmat és azok vezetőit, a rebelliseket, azonban pellengérré kell állítani és ezt a feladatot a cikkírók névtelen formában szorgalmasan el is végzik. GLATZNAK ebben nagy segítőtársa SCHRÖER KÁROLY GYULA,³⁴ pozsonyi főreáliskolai tanár, aki buzgón küldi osztrák érzelemtől áthatott verseit a lapnak a márciusi idők alatt erősen elhanyagolt tárcarovatába. A kormánynak megint működésbe kell lépnie, ha a csaknem meghódított — s a forradalom alatt talán elhódított — polgárság rokonszenvét vissza akarja szerezni; a *Pester Zeitung* engedélyt kap rendkívüli mellékletek (Ausserordentliche Beilage zur . . . Pester Zeitung, Ergänzungsblätter der Pester Zeitung) kiadására, melyek részben haditudósítások, másrészt a lezajlott márciusi események „bűneit és hibáit“ mutatják be az

³⁰, ³¹, ³² Pester Zeitung, 1849. jún. 15. 1004. sz., jún. 29. 1016. sz. — Itt jegyezzük meg, hogy MAUKSCH BERNÁT életének közelebbi adatait nem sikerült felkutatnunk.

³³ ANGYAL, i. m. 161. l.

³⁴ SZINNYEI, i. m. XII. köt.

olvasónak. Többször jelenik meg a főlapnak is rendkívüli kiadása, mely szintén ugyanezt a célt szolgálta. Természetesen nem marad el a magyar pártnak a kormánytól irányított sajtóra szórt gúnyolódása, melyet a *Pester Zeitung* szerkesztősége sem hagy válasz nélkül. „Ein Wort über Abhängigkeit und Unabhängigkeit der Journale“ címen a névtelen cikkíró (valószínűleg GLATZ) megvédi a kormánytól irányított lapokat. Ha valamiért a kormányt meg kellene róni, az inkább gondatlansága volna, mert nem alapított elég nagy számmal ú. n. kormánylapot, ahol az ellenzék tevékenységét megfelelő figyelemmel és kritikával lehetett volna kísérni. Ha ezt megcselekedte volna, talán a márciusi események sem fejlődtek volna a végletekig. Egyáltalán nem szégyen irányított lapot szerkeszteni, legfeljebb akkor, ha az nem meggyőződésből történik. Sokkal alávalóbb dolog az előfizetők baksisától irányíttatni, mint egy bölcsen vezérlő kormánytól. (1849. nov. 25. 1134. sz.) — Ilyen meggondolásokkal zárul az 1849-ik esztendő s az 50-es évekkel a nagy idők hányatott tanúja, a *Pester Zeitung* is nyugalmasabb korszak elé néz.

Az abszolutizmus korában a *Pester Zeitung* feladata a kormány és a nemzet kiengesztelődésének az előkészítése, a bizalomgerjesztés, a függetlenség „déliabósbos“ álmainak ügyes elűzése; egyszóval, közvetítő szerep a kormány és a nemzet között. A szerkesztőség vállalta és teljesítette kötelességét. „A lap következetesen támogatja a kormány magyar politikáját. A közönséget felvilágosítja arról, hogy a kormány jó igyekezettel kívánja fejleszteni az ország anyagi és szellemi érdekét. Mindezt pedig nem cselekszi a másutt annyira kedvelt népszerűséget hajhászó fogásokkal“ — jelentik a titkos szálakon Bécsnek. Nem is volt túlságosan népszerű; sok kaszinóból kitiltották, de ez csak fokozta a kormány szemében az újság értékét. Minden akadályt el akart hárítani működésének útjából és ezért megszüntette versenytársát, a *Pester Zeitung* egykori szerkesztőjének, HUGO ALBERTnek *Pester Morgenblatt*-ját (1850).³⁵ A kiadók is igyekeztek a lap alakjának nagy 2-rétben való megjelenésével az olvasók figyelmét és érdeklődését felkelteni. Szerkesztő és állandó munkatársak nagy buzgalommal akarták minél vegyesebb tartalommal megtölteni az új hasábokat. A régi laptervezetet nem vetik el, de új

³⁵ ANGYAL, i. m. 70—72. l.

állandó rovatokat állítanak fel; „Kümmel“, „Reisebriefe“, „Briefe an eine Dame“, „Briefe einer Frau“, „Briefe aus der Residenz“, „Plauderstübchen“, „Bücherschau“ stb., stb. nyolcnál is több folytatásban megjelent cikkek, melyek a közgazdaság, társadalmi élet, családi élet, nevelés, házasság, szerelem problémáin keresztül minden érdeklődésre számíthatót megvitattak. Igen kevés aláírt cikk szerepel a hasábkokon; most már a tárcaírók is visszavonulnak a háttérbe. Csak a régiek, STIFTER, LEVITSCHNIGG, SCHRÖER, BIRNBAUM nem térnek el szokásuktól. Sokan aláírás helyett a cikk kezdősora elé siglákat, vagy geometriai jelet tesznek, melyeket visszatérően használnak. W?W?W? jelzéssel igen csípős hangú politikai cikkeket közölt például egy bécsi levelező;³⁶ rendszerint a magyar pártot támadta és a kormányt magasztalta. Már az olvasók közül is sokan szorgalmazták, fedje fel kiletét. Cikkeit meg nem hazudtoló modorában nem is késik válasza: „Wer? Weiss? Warum? — dass sie da sind; die Prüfungen der Schwachen Menschen verlangt sind; — wo her er komme; — wann die Lösungen alle gelöst werden; — und damit hätten Sie die Deutung meiner Devise unter welcher die Pester Zeitung zuweilen Artikel bringt, die vielen so argen Anstoss geben: wer weiss warum?“ (Pester Zeitung, 1851. máj. 23. 121. sz.) A cikkeknek fentemlített jelzése egyébként a kor igen elterjedt írói divata volt. — A *Pester Zeitung* igen fontos megbízatásai közé tartozott a fontos és a közvélemény által sokat vitatott problémákat nyugvópontra vinni. Ilyenek voltak a katolikus és a protestáns társadalom ellentétei, az iskolák hivatalos tanítási nyelve, tehát a lap ezekkel is sokat foglalkozik.³⁷ 1851-től kezdve a szerkesztőség még jobban érdeklődik a közhasznú problémákat tárgyaló cikkek iránt, mert a kormány általánosságban megtiltja a lapoknak, hogy bármit is közöljenek a forradalomról, emigrációról, ennek reményeiről, terveiről és vállalatairól. A tilalomról szóló jegyzőkönyvet pedig az összes pesti lapszerkesztőknek alá kellett írniuk.³⁸

³⁶ Pester Zeitung, 1850. máj. 16—máj. 30., nov. 20., dec. 7., stb.

³⁷ Pester Zeitung, 1850. máj. 9. 110. sz., máj. 10. 111. sz., jún. 1. 129. sz., jún. 16. 142. sz., dec. 20. 301. sz. stb.

³⁸ ANGYAL, i. m. 50—51. l.

Már említettük, hogy lapunk kiadótulajdonosai, szerkesztői a kormánnyal együtt minden eszközt megragadtak a vállalat virágzóbbátételére. Ezzel a céllal indították 1850. június 24-én útnak a *Pester Zeitung* hetenként megjelenő szórakoztató mellék-lapját, a *Pester Wochenblattot*.³⁹ Szerkesztését SCHRÖERRE bízták. A főlap előfizetői ingyen kapták; előfizetését a főlaptól függetlenül is eszközölhették az érdeklődők. Ára egy félévre helyben 1 forint 30 krajcár, az egész ország területén, postai szállítással 2 forint volt. A főlap 1850. jún. 19. számában a kiadók kijelöl-ték a *Pester Wochenblatt* olvasóközönségét, célját és tartalmát: „Das Pester Wochenblatt wird sich bestreben dem Publikum... sowohl durch Besprechung aller derjenigen Dinge, welche in den Spalten eines politischen Journals keinen Raum finden und doch zur Unterhaltung und angenehmen Belehrung willkommen sind... in volksthümlicher Weise... zu bieten... Es wird hauptsächlich das Wohl und die Bedürfnisse des Bürgers und Landmanns in's Auge fassen, auch dieses der Frauenwelt...“ Elbeszélések, iro-dalmi tudósítások, a művészet eseményei, közhasznú ismeretek, adomák, tréfák tárháza lesz az új lap. Nem hiányzik rovataiból a napi politika sem, mely a hazai és külföldi történéseknek egy-formán tájékoztatója. Közgazdaság, ipar, kereskedelem, háztar-tás is kapnak egy-egy rovatot. Hirdetések közlését is vállalja a hetilap. SCHRÖER egyívnyi terjedelemben, 4-rét alakban szerkesz-tette a lapot; az egyes számokat hétfőn bocsátotta a közönség rendelkezésére és így hézagpótlója volt a hétfő kivételével napon-ként megjelenő főlapnak. A *Pester Wochenblatt* cikkeinek leg-nagyobb részét SCHRÖER írta, mert a cikkek itt is aláíratlanok. Néhány közleménynél szerepel ugyan név, de ez inkább cikk-átvétel. A *Pester Wochenblatt* élete igen rövid: még a keletkezés évében, 28 szám után, december 30-án megszűnt.

A főlap megkedveltetését, felvirágoztatását technikai előállít-ásában eszközölt módosításokkal is megkísérelték: reggeli ki-adását estivé változtatták; ez sem tette kelendőbbé, ezért újra visszatért az eredeti reggeli megjelenéshez.⁴⁰ GLATZ a régi, tapasztalt szerkesztő, még idejekorán átlátta, hogy a vállalat további

³⁹ Lapbibliográfiáinknak nincsen tudomásuk arról, hogy a *Pester Wochenblatt* a *Pester Zeitung*nak a melléklapja.

⁴⁰ *Pester Zeitung*, 1852. aug. 31. 201., szept. 30. 226.

fenntartásához valami nagyobb szabású újításra van szükség, a lap felfrissítésére. Bevált módszerhez folyamodik: megváltoztatja lapja címét. A kiadók a *Pester Zeitung* 1852. december 31-én megjelent számában közlik az új hivatalos lap megindulását, előfizetési feltételeit: „Indem die gefertigten Eigenthümer der Pester Zeitung vorläufig zur Kenntnis eines verehrlichen P. T. Publikums bringen, dass ihr Blatt vom 1. Jänner künftigen Jahres an, als Offizielles Organ in deutscher Sprache für das Königreich Ungarn unter dem Titel: Pest-Ofner Zeitung erscheinen wird, laden sie . . . zur Pränumeration . . . ein.“ Ezzel a vállalkozók — a kormánnyal karöltve — még évekre meghosszabbítják a lap életét; váltakozó szerencsével és címváltozással — 1862. április 1-től *Ungarische Nachrichten* — ugyan, majdnem a kiegyezést is megéri 1865. aug. 31-én megjelent számával. Ekkor már azonban a hazai német hirlapirodalom is csak halódik. A szabadságharc után a hazafias érzésből fakadó ellenállás megérlelte az új, a magyar hirlapirodalom felvirágzását és a kormánynak is be kellett látnia, hogy ez a tényállás gyökerükben vágja el a *Pester Zeitung*-típusú hirlapokat. A nagy erővel meginduló magyar hirlapok mégis átvettek tőlük valamit: a szerkesztés és a technikai előállításnak világviszonylatban is bevált módszereit.

Korok politikai és kulturális törekvéseikkel, társadalmi rendszereikkel máról-holnapra átalakulhatnak, akár a napsugártól ért hó. Az egykoru lapok, e „történelmi kortársak“, azonban hű tükrei a letűnt világnak. A hirlapirodalom történetét ezeknek a lapoknak egymásbakapcsolódó monográfiái alkotják. Tanulmányunknak szerény célja észrevétetni, hogy a *Pester Zeitung* életrajza a magyar hirlaptörténetnek szerves kiegészítő része.

SZEMZŐ PIROSKA.